Activisme i educació social a les Illes Balears en el trànsit al segle XX

Catalina M.
Vilanova Ripoll

Educació i Cultura
(1997), 1:
49-59

Activisme i educació social a les Illes Balears en el trànsit al segle XX

Hom sap que parlar d'activisme és esmentar la característica definitòria de la nova pedagogia, pròpia, per tant, dels corrents integrats sota la denominació d'«escola nova», o en els països de llengua catalana, de «renovació educativa». I això tan simple i tan definitori, tan propi del més primari academicisme, és quelcom que s'oblida quan fem història de l'educació, almenys a les Illes. Sempre, si volem aportar coneixement al moviment de renovació educativa, quan parlem d'higienisme, psicologisme o sociologisme..., ho hem de fer des del coneixement de les tesis activistes. És, en definitiva, l'activisme el que dóna sentit a un higienisme educativament renovador, o a un psicologisme integrable dins els pressupòsits de l'escola nova. Parlar de renovació educativa és parlar d'unes teories i unes pràctiques que integren com a element determinant del seu pensar i del seu fer l'activitat, car sense activisme no es podria parlar de renovació educativa.

1. El coneixement de les tesis activistes

Doncs bé, a Mallorca s'iniciarà el segle amb un coneixement important dels postulats activistes de l'educació, màxim si tenim en compte l'aïllament secular de les nostres terres —i no sols geogràficament parlant—, i sobretot la marginació de les Illes dels centres on es desenvolupaven les teories activistes, tals com els Estats Units d'Amèrica, el Regne Unit i Suïssa, principalment.

El segle XX comença amb una herència prou clara i significativa provinent del segle passat i referida al tema que tractam; així, a través de les pàgines d'*El Magisterio Balear*, podem constatar un coneixement prou clar de temàtiques centrades en les qüestions activoeducatives, com ara treballs sobre el joc, que, encara que en un principi es consideraven en el si de la teoria idealista froebeliana, ben prest ens arribaran amb un sentit fisicobiològic, que aleshores s'anirà aplicant a qüestions com la gimnàstica, els treballs manuals o les colònies escolars. Fins i tot, i per no dubtar d'aquest coneixement, cal recordar que ja l'any 1890 a Mallorca es publicaven treballs centrats a nivell teòric en el tema de l'activisme, tal com es demostra amb el titulat «Psicología del movimiento».[1]

[1] Per a aquestes qüestions, vegeu el llibre d'A. J. COLOM que té el significatiu títol de: *D. Miquel Porcel Riera i els inicis de l'activisme escolar a Mallorca*, Centre d'Estudis Gabriel Alomar, Palma de Mallorca, 1984. Vegeu-ne fonamentalment el segon capítol.

Evidencia, a més, tot el que diem el fet que l'any 1905 es tenien ben clares les relacions entre la pedagogia i les ciències properes, fins a tal punt que s'ironitzava sobre aquest aspecte, i si no, vegeu el que opinava el nostre magisteri respecte a la reorganització de les escoles normals i de la inspecció d'ensenyament primari que va tenir lloc el 30 de març de 1905: «*El ministro revuelve nombres y asignaturas; prescribe que la Pedagogía ha de ir precedida de la Fisiología y la Psicología del niño, cosa tan antigua que no hay memoria de un doctrinal pedagógico que no vaya precedido de tales preliminares*».[2]

Hi ha moltes evidències d'aquest coneixement «activista» que confirmen l'afirmació anterior i òbviament la nostra hipòtesi. En els anys que són objecte de la nostra anàlisi trobam articles en els quals es barregen conceptes relacionats amb l'activisme, com ara llibertat, imaginació, realitat, vida, etc., tot esmentant sempre explícitament el sentit activista. Així, per començar, caldria dir que l'any 1901 es publicava un article del P. Manjón en el qual se citava expressament: «*la educación debe ser activa por parte del discípulo y el maestro*».[3] En conseqüència, es tindrà una concepció activa del paper que ha de jugar el nin a l'escola, i trobam en aquest sentit afirmacions prou contundents, que seran ara escrites per mestres mallorquins: «*El niño es un ser activo y de ningún modo debemos acostumbrarle a desempeñar el papel pasivo que no cuadra ni se aviene con su vivacidad y menos con los principios y reglas de la moderna Pedagogía*»;[4] el mateix mestre, Melcior Daviu, aprofundeix en la seva rotunda declaració de principis tot mostrant-nos un sentit de l'educació prou modern, on l'activitat, el protagonisme del nin i fins i tot la creativitat hi són ben presents: «*El mismo niño debe ser factor de su educación, él inventa y discurre muchas cosas, existe en él una imaginación creadora...*».[5] El mateix autor ja s'adona, com no és d'estranyar, de la importància del treball a l'escola, i coincideix aleshores amb el que es pensava a la més recent i actual pedagogia europea.

Hi ha un vertader coneixement de l'activisme que denotam en moltes fonts: «*No basta comprender una escuela, es preciso sabér* [sic] *decirla, y si posible fuera, sabér* [sic] *ejecutarla*».[6] I no es tracta d'una simple declaració de principis, es té prou esment a assenyalar-nos que aquesta «execució de l'escola» no s'ha de fer fonamentalment a l'aula, ja que se'ns diu que avui en dia —i som a l'any 1904— l'escola s'ha de fer veritablement al pati, al jardí, en camp obert, per tal d'observar la natura i, en definitiva, per aprendre de la realitat; en aquest sentit es considera importantíssim que tota escola disposi d'un camp experimental de caire agrícola, perquè tanmateix és un element de cabdal importància per tal de fer possible aquest ensenyament actiu que es persegueix.[7]

No sols trobam que es coneixen els aspectes generals de l'activisme, car també ens topam amb referències importants a les qualitats o característiques essencials sota les quals s'ha de donar aquesta activitat; entre aquestes, la llibertat, que era a la pedagogia i la societat de l'època una qüestió delicada i sense cap dubte perillosa. Malgrat tot, els mestres mallorquins, i en aquest cas em referesc a Damià Company, mostren una postura clara i valenta, fins a tal punt que aquest considera la llibertat com l'element definidor de la

[2] Vegeu el treball: «Las Escuelas Normales», a *El Magisterio Balear*, núm. 15, de 15 d'abril de 1905, pàg. 116.
[3] Vegeu l'article del mateix títol de la nostra cita publicat per A. MANJÓN a *El Magisterio Balear*, núm. 31, de 2 d'agost de 1901, pàg. 292-293.
[4] M. DAVIU: «El niño en la escuela», a *El Magisterio Balear*, núm. 41, d'11 d'octubre de 1902, pàg. 366.
[5] Ibídem, pàg. 367.
[6] «La agricultura en la escuela», a *El Magisterio Balear*, núm. 33, de 13 d'agost de 1904, pàg. 277.
[7] Ibídem.

vertadera educació; sols mitjançant la llibertat s'educa i es forma el caràcter, i sols amb llibertat es pot anar en contra de la hipocresia i de la mentida, i aquesta es considera la millor forma d'educació moral.[8] També, i això es prou important, es fa referència a un dels aspectes més definidors de l'educació activa típic de la pedagogia americana del moment; parl de la concepció d'educació per a la vida, tan característic del pensament pragmàtic, que, com hom sap, és un context bàsic i així mateix definidor de l'activisme escolar: «*La escuela, un tiempo nacida al lado de nuestras viejas catedrales, tuvo por principal objeto enseñar a rezar; más tarde se enseñó a pensar; hoy debe enseñarse también a vivir*».[9] Així mateix, també trobam l'altre vessant de l'activisme, que, malgrat tot, es va conjugar amb el pragmatisme abans esmentat; faig referència al missatge idealista tan típic també de l'escola nova. En un treball del que seria figura senyera de la nostra pedagogia, el futur inspector Capó, que per cert titulà amb tota intenció «El maestro nuevo», trobam tot un discurs romàntic, paidocentrista, en el qual el mestre ha de fer d'orientador dels infants, tot creant una atmosfera d'afectivitat que permeti un clima d'harmonia amb els alumnes.[10]

No faltaran treballs de mestres mallorquins que somniïn amb una escola que tingui a la vegada totes les característiques que fins ara hem anat manifestant com a pròpies de l'activisme escolar, a més d'unes altres gairebé utòpiques, però que nogensmenys conformen un veritable programa de pedagogia activorenovadora de primera qualitat. Estam parlant de Jaume Rosselló, que afirma de manera clara i taxativa: «*¿Qué queremos hacer del niño?. Primeramente dejarle en libertad absoluta y luego darle una enseñanza integral, racional y libre*». No conforme amb aquesta radical declaració de principis i manifestant un pensament absolutament integrat en el context de l'activisme escolar, proposa el teatre com una eina per a l'ensenyament i l'aprenentatge de la història, els viatges serien l'instrument de primer ordre per a l'aprenentatge de la geografia, i les altres ciències podrien arribar al nin mitjançant la visita als museus (de geologia, de química, de medicina, d'antropologia...). La conclusió que treu, òbviament, serà crítica en relació amb la qüestió escolar del moment: «*De esta manera habría desaparecido en grande parte los libros de texto de nuestras escuelas y con ellos la ciencia libresca, el intelectualismo verbalista, memorista y dogmático que, desatendiendo y aún atrofiando las más apreciadas energías intelectuales, sólo dan un saber ficticio*».[11]

També a nivell concret, és a dir, d'aula, hi ha prou referències a les qüestions pròpies de la pedagogia activa, com ara l'ensenyament actiu de l'aritmètica, o fins i tot aspectes com la didàctica experimental, seguint, òbviament, l'obra de Lay, aleshores professor de la Universitat de Karlsruhe, o fent referències als exàmens escolars. En aquest sentit, es manifesta una opinió que fou ja realitat escolar a Mallorca, amb les experiències

[8] D. COMPANY: «Libertad educativa», a *El Magisterio Balear*, núm. 9, d'1 de març de 1902, pàg. 86.

[9] E. SOLANA: «Evolución de la escuela y los métodos de enseñanza», a *El Magisterio Balear,* núm. 13, de 26 de març de 1904, pàg. 111-112.

[10] J. CAPÓ: «El maestro nuevo», a *El Magisterio Balear,* núm. 25, de 22 de juny de 1907, pàg. 202-204. Creiem que estam en condicions d'afirmar que aquest treball és el segon de caire pedagògic que va escriure el futur inspector Capó Valldepadrinas. Així mateix asseguraríem que el primer article de caire pedagògic que mai publicà Capó és «La primera piedra», a *El Magisterio Balear*, núm. 8, de 23 de febrer de 1907, pàg. 65-66. Aleshores Capó era encara mestre privat, i en aquest treball s'evidencia el que serà una constant de la seva producció escrita, a saber, un sentit literari més que pedagògic.

[11] Tot el referit al mestre Jaume Rosselló i que hem citat al text es pot trobar a J. ROSSELLÓ: «Pedagogía Revolucionaria», a *El Magisterio Balear,* núm. 49, de 9 de desembre de 1903, pàg. 422-423.

institucionistes de Pollença i Palma, que no és altra que la supressió dels exàmens; concretament es fa palesa la tesi d'eliminar els exàmens a l'escola de primer ensenyament i, en el seu lloc, avaluar els nins a través d'experiències escolars, bàsicament a través de treballs fets pels alumnes mateixos. Això implica autonomia, confiança, llibertat, dotar de responsabilitat el nen, és a dir, és una demostració prou palesa de renovació educativa, que romp amb el memorisme com a mitjà del coneixement, tot transformant-lo per les pròpies accions i els treballs dels infants.[12]

En aquesta època trobam també experiències renovadores a un nivell més general, és a dir, experiències o propostes d'actuació que van dirigides a escoles senceres o les envolten, en definitiva, es tracta de models globals. El coneixement i la posada en pràctica d'aquests models no fou, lògicament, per ciència infusa o per coneixement intrínsecament intuïtiu. Tenien una base, sortien d'algun lloc: les fonts que aporten la llum als mestres que inicien la renovació a les Illes són diverses, però lògicament, totes vénen de les diferents maneres que els mestres illencs tenien al seu abast de conèixer la pedagogia que es feia darrera les nostres fronteres. Fonamentalment, ens referim als viatges, ja que alguns mestres varen sortir a fora per tal de veure i conèixer les noves experiències pedagògiques, i a les traduccions de les publicacions d'autors estrangers.

En el primer plantejament hem de tenir en compte un fet de summa importància en la propagació de les idees de l'escola nova com ara el viatge que va efectuar els darrers anys del segle dinou, exactament el 1897,[13] el mestre Porcel a França, Suïssa i Itàlia per tal de conèixer el que feien els mestres d'aquests països en la pràctica quotidiana. Aquest fet és prou significatiu per si mateix, però si afegim la projecció que aquests viatges podien tenir gràcies al fet que Porcel era director de l'Escola Annexa, la seva importància realment es multiplica. Què arribarien a saber els alumnes de Magisteri quan feien les pràctiques amb el senyor Porcel de totes aquestes experiències? Pregunta, òbviament, clau per a la qual no tenim resposta, si bé creiem que d'aquestes experiències es desprenien algunes informacions i explicacions.

Per altra banda, podem assenyalar, com hem dit, el fet de les influències que arribaven a la nostra terra procedents de les traduccions de treballs estrangers, com ara un article sobre pedagogia psicològica escrit per Ellen Key i publicat inicialment a la *Psychological Review* de Londres, la traducció del qual va efectuar Bartomeu Moner, mestre aleshores de Calvià, o un altre treball traduït pel mateix mestre titulat «Educación de la memoria», d'E. Foster. Ambdós articles foren publicats a *El Magisterio Balear* en diferents números de 1910.[14] També hem de tenir present que la mateixa revista anava

[12] Pel que fa a la qüestió de l'ensenyament actiu de l'aritmètica, vegeu P. MARTÍN LATORRE: «La aritmètica en los juegos activos», a *El Magisterio Balear*, núm. 29, de 15 de juliol de 1902, pàg. 265-267. Per a la qüestió de la didàctica experimental, cal consultar M. del TORO GÓMEZ: «El mundo pedagógico» a *El Magisterio Balear*, núm. 5, de 3 de febrer de 1906, pàg. 35-36. Finalment, i pel que fa a la qüestió dels exàmens, vegeu «Los exámenes de escuelas primarias», a *El Magisterio Balear*, núm. 4, de 30 de gener de 1904, pàg. 37 a 39.

[13] Tal com ens confirma A. J. COLOM al llibre *D. Miquel Porcel Riera i els inicis de l'activisme escolar a Mallorca, op. cit.,* pàg. 40.

[14] Vegeu respectivament, i per als dos treballs citats, el text: *El Magisterio Balear,* núm. 9, de 26 de febrer de 1910, pàg. 66 i seg., i núm. 19, de 7 de maig de 1910. Hem trobat també altres articles traduïts pel mestre Moner del francès que no citam ara perquè tanmateix no cercam l'exhaustivitat, sinó simplement indicar, en aquesta crònica amb vocació de brevetat, els elements que consideram més significatius en el si de la nostra renovació pedagògica.

publicant sovint unes cròniques pedagògiques —titulades generalment *El mundo pedagógico*— que enviava des de París la dècada que ens ocupa el senyor Miquel del Toro Gómez: en aquestes presenta les darreres novetats i tendències educatives, fonamentant-se en *L'Éducateur*, en *L'École Nouvelle*, en la *School Review* d'EUA i altres revistes almenys tan significatives com aquestes, i en experiències educatives de signe activista o psicologicista, entre altres, que s'anaven desenvolupant a Europa i Amèrica.[15]

Qui ens pot resumir una mica el coneixement que s'assolí a Mallorca en referència a les propostes actives és el mestre Gabriel Comas, fins i tot, quan encara estava destinat a Maó. En els seus escrits de 1904, fruit de la important tasca que desenvolupà mitjançant conferències en el marc del que es denominà l'Extensió Universitària, ens demostra un coneixement de l'obra de P. Robin, i conseqüentment de Ferrer i Guàrdia, prou significatiu.[16] A més, en els escrits que comentam defensa l'activisme, la creativitat, la participació dels alumnes en l'escola i la necessitat que tot mestre tingui en compte les característiques psicològiques dels alumnes. En aquest sentit, proposa potenciar-les i posar-les en activitat.[17] Anys més tard, exactament el 1907, a Palma estant, proposa una política de reforma educativa i escolar que preveu com a condició essencial anar convertint les escoles unitàries en graduades, és a dir, aconseguir la graduació de l'ensenyament; en aquest sentit, ens diu que a les aules no hi pot haver més de quaranta nins i que aquests han de ser de la mateixa edat, i afegeix que els nins que han de compartir aula han de comptar amb pareguda altura i similar desenrotllament físic i mental. Amb això avança i supera les propostes de 1910 del comte de Romanones de realitzar la graduació a les escoles de més de 80 nins, i les de 1918 del senyor Santiago Alba, aleshores ministre d'Instrucció Pública, que obliga a crear escoles graduades a tots aquells indrets de més de 2.000 habitants. Ara bé, per a mi el més important d'aquest treball[18] són les consideracions que ens fa respecte a l'activisme escolar tot recomanant una pràctica educativa fonamentada en els exercicis d'intuïció, les excursions, l'elaboració de redaccions, els jocs en els patis (que segons ell tota escola ha de tenir), els treballs manuals, l'ensenyament artístic, la creació de museus i de caixes d'estalvi, etc.

Crec que podem demostrar com, a poc a poc, a les Balears, sobretot a les illes majors, passam d'un coneixement de l'activisme que va des d'entendre les seves característiques o aspectes més importants, gairebé sempre presos com a elements més o menys relacionats però també de forma independent, a una comprensió més global i holística on totes les característiques de l'activisme es coordinen per formar sistemes actius d'ensenyament. En aquest sentit, la tasca de Comas representa ja aquesta segona etapa, que a més confirmam el 1905 a través de l'escola del mestre Fornaris, que a Son Servera, per aquesta data, desenvolupava ja una veritable escola activa, tal com veurem quan ens referim a la pràctica escolar d'aquesta dècada.

[15] De forma sistemàtica aquestes cròniques que referim es publicaren a *El Magisterio Balear* els anys 1905, 1906 i 1907, principalment.

[16] R. BOSCH: *Gabriel Comas i Ribas, un mestre del seu temps* , Edicions de l'Ajuntament d'Esporles, Palma de Mallorca, 1991, pàg. 30 i seg.

[17] Ibídem, pàg. 32-37, tot citant de G. COMAS: «Extensión Universitària. Cultivo de la Inteligencia».

[18] G. COMAS: *Reformas urgentísimas en la primera enseñanza.* Estudio Tipográfico de J. Tous, Palma de Mallorca, 1907. Cal esmentar també sobre aquesta qüestió el treball de J. OLIVER «Educació i societat a les Illes (1910-1930)», a: D. A. *L'Educació a Mallorca. Aproximació Històrica,* Edit. Moll, Palma de Mallorca, 1977, pàg. 141-186.

Així mateix, i pel que fa referència als sistemes actius o mètodes propis de caire activista i global, podem dir que, a més de la coneixença i elaboració pròpies dels mestres illencs, hi ha constància en aquesta dècada de dos d'aquests sistemes. Faig esment a les anomenades repúbliques escolars, desenvolupades principalment als Estats Units, que a Mallorca es coneixen el 1906,[19] o en tot cas, al mètode Montessori, que sembla que es coneixia a l'illa al voltant de 1910.[20]

2. El vessant social

Crec que el vessant social de la nostra renovació educativa és un dels aspectes més importants i desconeguts, fins a tal punt, que consider aquesta qüestió com una troballa important a l'hora d'adjectivitzar la nostra renovació educativa. Indubtablement, la conclusió a la qual es pot arribar és que no tot fou biohigienisme a les Illes, i la matisació que cal fer aquí és que les orientacions sociològiques i en general socials foren també prou importants. Una altra qüestió que vull enunciar és que aquest «sociologisme» no té res a veure amb l'higienisme social, i és, per tant, absolutament autònom del corrent biologista. Simplement, ens trobam amb un altre sentit i un altre fonament de la nostra renovació pedagògica fins ara no esmentat.

El que sorprèn, més que la quantitat de material, és la qualitat d'aquest i la capacitat d'anar fent doctrina sociològica a l'hora de definir i plantejar les qüestions pedagògiques. A més, tota la qüestió de caire social incideix clarament sobre la concepció activista o «nova» de l'educació, per la qual cosa se'ns presenta com un punt de fonament del nostre moviment de renovació educativa, molt més avançat, o almenys a mi m'ho sembla, que el que ens aporta el corrent higienista. De tota manera, el que presentaré és una primera aproximació, tot encetant de fet aquesta temàtica, en l'estudi de la qual, òbviament, qualque dia s'haurà d'aprofundir més.

Sorprèn d'entrada la claredat de la posició sociologista entre nosaltres; no hi ha dubitacions de cap mena. Se sap i es defineix el fet pedagògic des d'una perspectiva eminentment social: «*La ciencia de la educación adquiere cada dia con un nuevo progreso, un aumento notable en su importancia individual y social*».[21] Si aquesta és la definició de la pedagogia, òbviament no ens estranyarà que l'escola coherentment sigui tractada també de forma palesa des d'una perspectiva social que no ofereix cap mena de dubte. Indubtablement, l'escola és un centre social que, a més, és vist des d'una perspectiva renovadora, molt pròxima, d'altra banda, a les tesis americanes de l'activisme escolar, ja que es considera com un laboratori de recerca. Crec que és important i aclaridor el text que citam a continuació, perquè poques vegades trobam a la nostra literatura renovadora una declaració de principis tan aclaridora i ferma com aquesta: «*Para que la escuela primaria dé los rendimientos más amplios de un verdadero centro social, se*

[19] Vegeu: *Sección de noticias de la provincia*, a *El Magisterio Balear,* núm. 29, de 21 de juliol de 1906, pàg. 231-232.

[20] Aquesta afirmació creiem que s'hauria de contrastar, almenys per la importància que té per tal de valorar la nostra coneixença dels mètodes renovadors. De tota manera, ens fonamentam en l'afirmació de J. OLIVER: «Educació i Societat a les Illes (1910-1930)», *op. cit.* Vegeu, en concret, la pàg. 145.

[21] E. AMOR: «Educación y criminalidad», a *El Magisterio Balear,* núm. 6, d'11 de febrer de 1911, pàg. 44-45.

necesita que el maestro pueda transformarla en una especie de laboratorio de investigación y de información...».[22]

Aquesta definició de l'escola com a centre social no implica un predomini col·lectivista; tot al contrari, el social és aquí sinònim de llibertat. La idea és prou clara, i realment sorprèn el plantejament del magisteri mallorquí. La llibertat no pot ser mai una qüestió individual, puix això implicaria la dictadura del caprici de cada un dels nens. En canvi, si la llibertat es planteja com una qualitat de la dinàmica social de la classe, ens trobam dins un ambient en el qual el grup és veritablement la unitat, el protagonista, i d'aquesta forma, qui s'autocontrola, implicant en aquesta adaptació tots els membres. No ens ha d'estranyar, doncs, que per a aquest corrent de la pedagogia illenca de caire social, llibertat i educació social siguin gairebé sinònims.[23]

En aquest mateix sentit, és a dir, des de la perspectiva d'escola com a centre social, s'arriba a tenir una claredat d'idees que realment ens deixa admirats, no sols pel que es refereix al tema social, sinó perquè s'implica el que és social amb la més autèntica i progressista renovació educativa. El 1901, un article d'un mestre mallorquí —Damià Company— ens aporta un títol que, a més de sorprenent, és prou significatiu: «La escuela, medio social», i el contingut fins i tot ens sembla encara més important, ja que hi proposa el treball en grup perquè els nens puguin elaborar de forma autònoma —una vegada més llibertat i grup social— els treballs escolars.[24]

I no és una casualitat. La temàtica de la classe com un grup autònom de feina i de treball és una idea que es va repetint perquè tanmateix hi ha una estructura conceptual prèvia que fa entendre la pedagogia com a ciència social, tal com ja hem dit, i trobam de fet en uns altres treballs. En aquest sentit, caldria esmentar el d'un altre mestre mallorquí —Jaume Rosselló—, del qual, per cert, ja hem parlat quan tractàvem del sentit psicologista de la nostra pedagogia, i que, per tant, se'ns presenta per a aquests moments als quals ens referim com una de les personalitats i dels protagonistes més interessants de la nostra renovació en els moments inicials. En aquesta nova ocasió ens fa una acurada fonamentació sobre els aspectes generals i de base de l'educació social, per tal de concloure amb una visió social i col·lectivitzada del grup classe.[25]

El tema, doncs, de la col·lectivitat, del grup classe, com és natural, té, en aquest corrent que comentam, el màxim protagonisme, ja que es considera que la vida a l'escola està orientada per la responsabilitat del col·lectiu classe, i se centra en això la vida social de l'aula, vida social que per si mateixa ja és educadora. En aquest sentit, hem trobat una certa unanimitat en el fet de considerar l'educació social com a element de primer ordre en l'educació dels valors i de la moralitat, entre els quals el de la solidaritat fou el que més cridà l'atenció als nostres mestres: «*En efecto, habituar al niño a la idea de solidaridad, igual participación entre varios en cualquier cosa; es obligarle a tender la mano a todo el*

[22] «La escuela, centro social», a *El Magisterio Balear,* núm. 25, de 22 de juny de 1907, pàg. 204-205.
[23] «Educación Social», a *El Magisterio Balear,* núm. 28, de 13 de juliol de 1907, pàg. 225-227.
[24] D. COMPANY: «La escuela, medio social», a *El Magisterio Balear,* núm. 41, de 12 d'octubre de 1901, pàg. 388
[25] J. ROSSELLÓ: «Educación social», a *El Magisterio Balear,* núm. 3, de 23 de gener de 1904, pàg. 25-27, i també *El Magisterio Balear,* núm. 28, de 9 de juliol de 1904, pàg. 231-232. Vegeu en relació amb el nostre text les pàg. 231 i 232.

que desfallece».[26] Aquest text és del mestre Damià Company Marcos, uns dels pocs mestres superiors del moment, i ben segur un dels altres protagonistes més importants d'aquests primers anys del segle, que per cert, morí, creiem que molt jove, el 14 de novembre de 1904, amb la qual cosa es va truncar malauradament una tasca que creiem que hauria estat prou important per a la nostra pedagogia.[27]

Educació social i activisme és un binomi enriquidor que es complementa en el si de la nostra pedagogia i conforma, tal com veiem, almenys des de 1901, una de les tradicions pedagògiques més sorprenents i fins ara desconegudes. Els exemples es podrien multiplicar, la qual cosa faria que ens anàssim reiterant massa seguit; malgrat tot, no resistim la temptació d'incloure la declaració següent, sense cap dubte aclaridora: «*Es preciso, si queremos cumplir debidamente nuestra misión, no habituar unicamente al niño á* [sic] *sufrir pasivamente las fatalidades de la vida social, sino á* [sic] *conducirse bien en la escuela y fuera de ella, lo que conseguirémos* [sic] *infiltrándole prácticamente una idea clara de la solidaridad y de los efectos sociales que causan los actos del individuo*».[28] La vida social, doncs, com a element per activar l'escola, per fer-la útil, per aportar una educació «*fuera de ella*», és a dir, per a la vida, i tot això, aprofitant per educar en els valors solidaris i poder transformar els actes dels individus en acurades conductes socials. Com veiem, cap connexió, però sí una semblança ben propera als postulats de l'educació social de J. Dewey. Quelcom d'això trobam també a la conferència que G. Comas impartí en el cicle Extensió Universitària de Maó l'any 1904, que titulà «Misión social de la escuela».[29]

Voldríem insistir en l'aportació que la línia sociopedagògica implica entre nosaltres, perquè tanmateix no estam davant un treball en exclusivitat teòric. Se sabia el que era l'educació social, i a més, se sabia utilitzar en l'àmbit escolar. Hi ha un fet que ens demostra la nostra afirmació, que crec que és realment admirable des d'un punt de vista educatiu. Es tracta d'un succés que protagonitzaren el 1902 els mestres del Molinar i de la barriada confrontant anomenada el Coll d'en Rabassa, ambdós llogarets, com se sap, ubicats al terme municipal de Palma. Doncs bé, succeïa, tal com era normal a l'època (i fins i tot en moments molt propers a nosaltres, que potser varen concloure amb l'aparició de la TV) que la rivalitat entre els al·lots dels dos barris veïns se solia resoldre de forma molt semblant al que podríem anomenar «batalles campals» o a base de «guerrilles», segons la inspiració o oportunitats del moment. Aleshores, els mestres prengueren consciència d'aquest fet —potser a causa de qualque ferit per pedrada que era alumne d'una de les escoles— i determinaren, per tal de posar punt i final a aquests jocs perillosos, fer un vertader acte d'educació social. És a dir, fonamentar la tasca educativa no de forma passiva a base de sermons i discursos, sinó de manera activa, de tal forma que els nins es coneguessin, interactuassin, i s'adonassin que podrien ser amics i companys. Per això idearen, sense avisar els al·lots, una excursió conjunta, de tal manera que les dues escoles amb els dos mestres es trobaren el mateix dia al pinar de Son Mosson, situat a Can Pastilla.

[26] D. COMPANY: «La escuela, medio social», a *El Magisterio Balear,* núm. 7, de 15 de febrer de 1902, pàg. 61-62.
[27] És a *El Magisterio Balear,* núm. 48, de 19 de novembre de 1904, on trobam la nota necrològica que il·lustra l'afirmació efectuada en el text.
[28] J. ROSSELLÓ: «Educación Social», *op. cit.*, pàg. 27.
[29] La notícia d'aquesta intervenció del que era aleshores mestre d'Alaior la trobam reflectida a: *Sección de noticias. De la provincia*, a *El Magisterio Balear*, núm. 3, de 21 de gener de 1905, pàg. 21.

D'aquesta forma, s'intentà rompre la dinàmica existent entre els dos barris i obrir una via d'amistat i germanor. Com veiem, no sols hi havia un coneixement teòric de la importància del fet social a l'educació, sinó que també es prenien mesures per fer de l'educació social una veritable praxi escolar.[30]

Continuant amb l'aplicació de la teoria socioeducativa, caldrà dir que en aquesta primera dècada del segle XX es fan palesos els problemes socials en general, en concret els de la delinqüència, ja que es veu la criminalitat com un dèficit pedagògic, i també, evidentment, la qüestió de l'analfabetisme i de l'educació d'adults,[31] el tractament dels quals ens duria a l'estudi de les experiències que sobre aquestes qüestions es feien a Mallorca, tot manifestant les aportacions del catolicisme social del moment i les tasques de les escoles públiques envers l'educació d'adults.

De tota manera, a les Balears, el mestre que millor mostra tot el que diem és sense cap mena de dubte Joan Benejam, de Ciutadella, ja que és prou coneguda la seva tasca en el camp de l'educació d'adults mitjançant publicacions i revistes que ell mateix feia per tal d'utilitzar a les seves classes. No obstant això, serà també el mestre menorquí qui ens aporti les millors pàgines a l'hora d'entendre teòricament el camp de l'educació social, i ho farà, òbviament, en relació amb l'escola nova demostrant el seu coneixement dels darrers delineaments educatius. Així, a la seva obra *Vida Nueva*, ens fonamenta el pensament que la millora de la societat sols pot arribar per l'educació, i que l'escola, el que ha de desenvolupar, és l'educació per a la vida. Com es veu, de bell nou trobam a les Illes les idees pragmatistes que en qüestions educatives s'anaven desenvolupant als Estats Units: «*La educación es una: formar hombres y mujeres con aptitud para la vida*».[32] En aquest sentit, doncs, Benejam representa la més alta conjunció entre teoria i pràctica de l'educació social integrant la seva obra en el context més avançat dels moviments de renovació educativa del moment.

[30] «Sección provincial. Movimiento pedagógico», a *El Magisterio Balear,* núm. 27, de 28 de juny de 1902, pàg. 252-254.

[31] Vegeu pel que fa a la criminalitat: E. AMOR: «Educación y criminalidad», *op. cit.*, pàg. 45, i en referència al tema de l'educació d'adults: GARCIA SÁNCHEZ: «Pedagogía social ¿Quienes son los analfabetos, ruina de la patria?» a *El Magisterio Balear,* núm. 49, de 5 de desembre de 1908, pàg. 400-401.

[32] Per a la cita textual, vegeu: J. ADROVER; J. VALLESPIR; L. VILLALONGA: «Regeneracionisme i educació a Menorca: Aproximació a l'ideari pedagògic de Joan Benejam», a *Educació i Cultura,* núm. 5 i 6, pàg. 127-143, concretament, la pàg. 135. L'obra de Benejam citada en el text —ens referim a *Vida Nueva*— es publicà a la impremta de Victoriano Suárez, a Madrid, el 1908. També J. OLIVER fa referència a les seves aportacions sobre l'educació d'adults a *Escola i societat,* Edit. Moll, Palma de Mallorca, 1978, pàg. 19.